

Søhuset, Viborg

- på kanten af middelalderbyen

Marianne Greve Iversen



Viborg Stiftsmuseum 2006

Bygherrerapport nr. 17

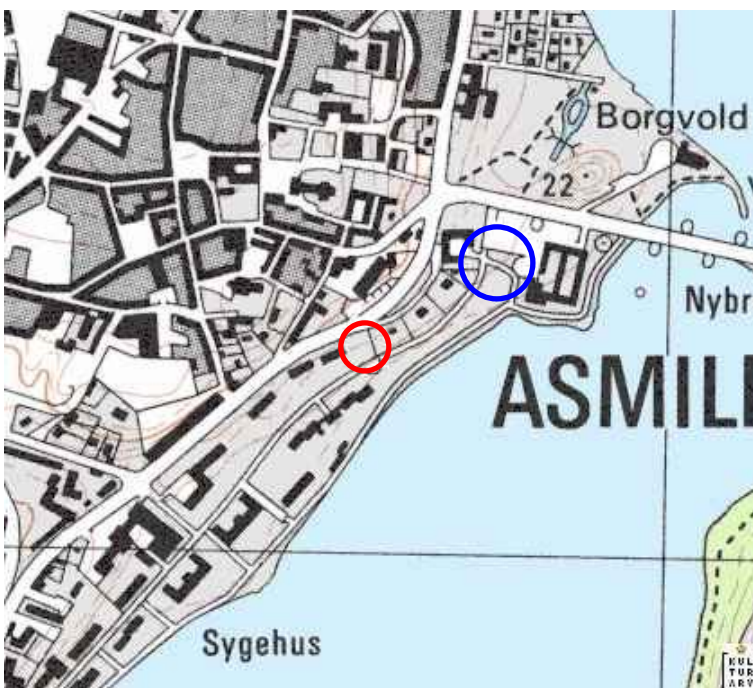
Bygherre: Viborg Amt

ISBN 978-87-87272-62-9

Indledning

Viborg var i middelalderen en af Danmarks vigtigste byer. Dens beliggenhed ved istidens hovedstilstandslinie og dermed hærvejen gjorde byen til et trafikknudepunkt i Nørrejylland. Det jyske landsting havde sæde her, og der var foruden domkirken hele 12 sognekirker og 3 klostre, hvilket i det middelalderlige Danmark kun overgås af Roskilde og Lund i Skåne. Byen er måske opstået på baggrund af de sæsonmarkeder, man havde i forbindelse med tingsmøderne. Det er uvist, hvornår der har været tale om en egentlig bydannelse, men udviklingen begynder at tage fart fra 1050.

Topografisk er Viborg beliggende ved en tunneldal, hvor Søndersø ligger, og området er præget af store erosionskløfter, som løber vinkelret på tunneldalen. Den middelalderlige bykerne ligger på et plateau, der er hævet over søen, og mens flere af de middelalderlige vejforløb menes at følge erosionskløfterne, er både domkirken og tiggermunkeklostrene placeret på plateauer mellem disse. På et ligeledes fladt plateau i niveau med søen har fra 1000-tallet ligget en bebyggelse, som kendes fra de klassiske Søndersø-gravninger i 1980'erne og i 2001.



Udsnit af 4cm kort (1215 4 SØ) (fra DKC)

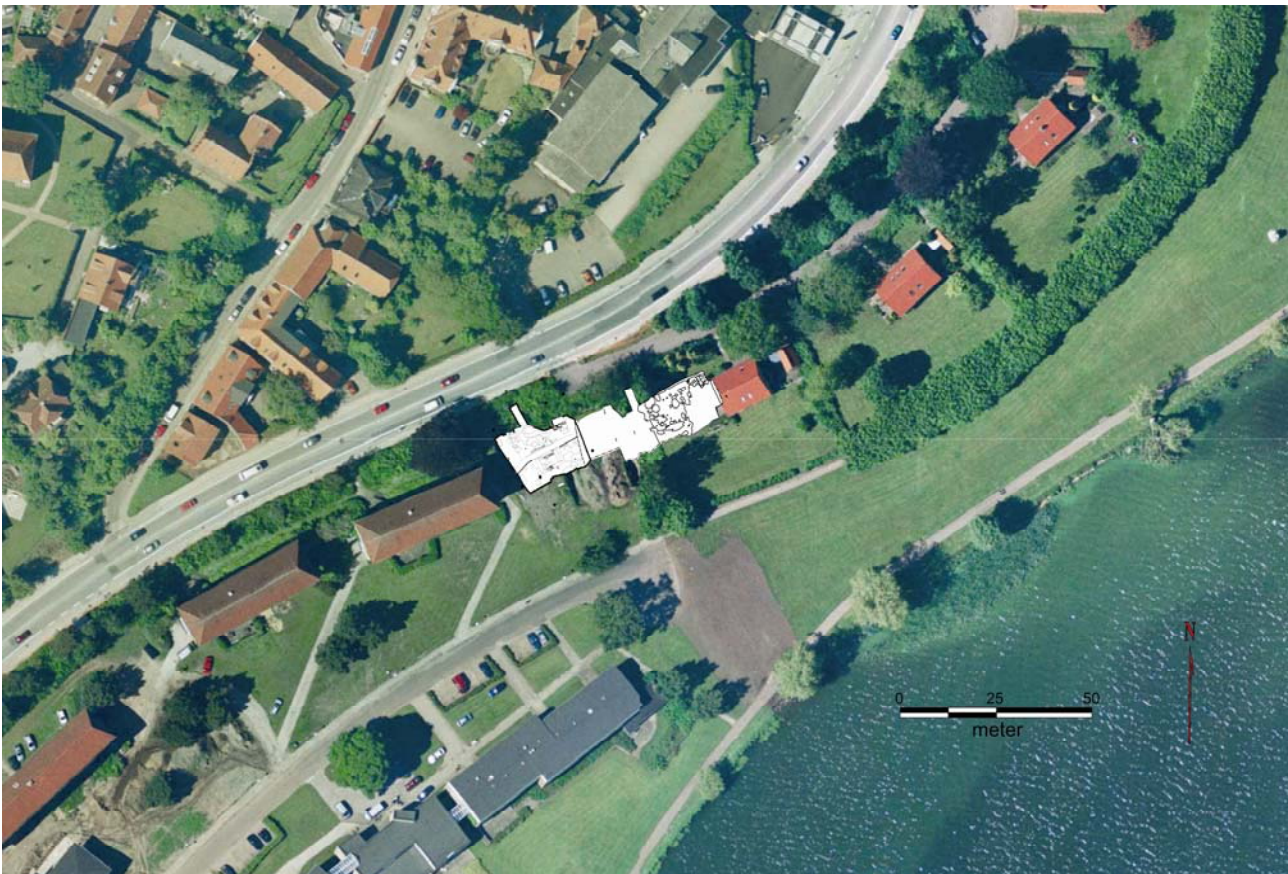
Den røde cirkel markerer 2005-undersøgelsen, og den blå cirkel markerer området for Søndersø-udgravningerne i 1981-85 og 2001

plateau ses et stejlt område gennemskåret af erosionskløfter, og det er en del af dette område, der er blevet undersøgt i udgravningen ved Søhuset, som ligger mellem Riddergade og Søndersøparken. Vejstrækket Lille Sct. Mikkel's Gade/ Riddergade antages almindeligvis for i den tidlige middelalder at have været byens nord-sydgående hovedstrøg og ikke færre end syv af byens 12 middelalderlige sognekirker lå ud til eller nær dette strøg. Umiddelbart nordvest for byggegrunden under Lille Sct. Mikkel's Gade og på matrikel 327a og 327e lå den formodede Sct. Drottens/Trinitatis

kirke. I nyere tid er vejforløbet ændret således, at Riddergade har mistet sin betydning. Der blev her

i 1981 gravet en søgegrøft, som viste spor af aktiviteter fra 1100- og 1200-tallet, og det kunne derfor forventes at området ville rumme yderligere arkæologiske spor, der kunne fortælle om Viborgs bymæssige udvikling.

På matrikel 325 mellem Riddergade/Lille Sct. Mikkels Gade og Sønderøparken skal af Viborg amt opføres fire bygninger. På baggrund af de tidligere undersøgelser blev der af Viborg Stiftsmuseum foretaget to prøveundersøgelser, som skulle fastslå, om der på stedet var arkæologiske levn, de ville blive berørt af byggeriet. Prøveundersøgelserne, som foregik i april og august 2005, viste aktivitet på stedet i form af bygningsrester og et stort antal affaldsgruber. Det stod derfor klart, at der måtte foretages en egentlig arkæologisk udgravning. Den blev påbegyndt d. 7. september 2005 og afsluttet d. 5. december 2005. Der blev i to etaper med rende-graver afdækket et areal på i alt 732 m² ud af de ca. 1400m², der berørtes af byggeriet.



Udgravningsfeltets placering i forhold til eksisterende byggeri. Til højre for udgravningen ses den tidligere kollegiebygning, og til venstre for udgravningen ses det røde tegltag fra den nu nedrevne villa.

Terrænet falder med over 7 meter mellem de to vejforløb, størst fald ses på første meter nærmest Lille Sct. Mikkels Gade/Riddergade.

Undersøgelsens resultater

Stenkælder

I den sydlige del af det undersøgte område fandt vi fundamentsrester fra en stenkælder. Fundamentene bestod af grøfter, der var fyldt op med marksten. Den østlige afgrænsning af kælderen bestod ikke af en grøft som de tre andre sider, men her var i stedet bygget en spinkel mur op imod undergrundsleret på ydersiden af kælderen.

Kælderenes mure er på tre sider funderet på grøfter fyldt med større og mindre kampesten. De fleste steder var fundamentene plyndret, nok fordi man har villet genbruge stenene, og kun to steder lå stenene bevaret. Grøfterne var i stedet fyldt op med nedbrydningsmateriale, der indeholdt store mængder mørtel og tegl. Tværs gennem kælderen går fundamentet til en skillevæg. Det er ligeledes en grøft fyldt med større og mindre kampesten, men den er ikke lige så dyb, som de andre grøfter er. I midten er placeret en kvadersten, en stor tilhugget kampesten, som har skullet bære en stolpe, der har båret kælderenes loft. Denne sten har man også forsøgt at tage op for at genbruge den, men man har opgivet undervejs formentlig på grund af stenens størrelse og vægt.



Oversigtsbillede fra syd, hvor man kan se de tømte fundamentsgrøfter. På vestsiden af den moderne betongang anes den spinkle teglmur.



Fundament til skillevæg i stenkælderen. I midten ses toppen af den store kvadersten, der har båret en midterstolpe.

Mod vest afsluttes kælderen af en mur, som er opført i munkesten, altså de store teglsten, som blev brugt i middelalderen, og som er noget større end nutidige mursten. Den er opført i to tempi, hvor den sydlige og mest spinkle del af muren er ældst, og den nordlige og kraftigere del er yngst. Murværket er bevaret i 4-5 skifter, og skiftegangen er meget uregelmæssig. Den sydlige del af muren er

stort set sat op imod undergrunden uden fundering. Det er en ustabil konstruktion, og muren hælder da også noget indad i kælderrummet. Den nordlige del af muren er anderledes kraftigt funderet. Her er gravet et næsten rektangulært indsnit i undergrunden, som er fyldt med store kampesten.

Bag muren, i indsnittet i undergrund, er opført en rektangulær ”kasse” eller niche, og det er nok opførelsen af den, der har skabt behovet for det kraftigere fundament. Nichen har en indvendig størrelse på ca. 50x65 cm, og den er bevaret i op til fem skifter. I åbningen ud mod kælderen har nichen en fals, som antyder, at den kan have været lukket med en låge eller dør. Det er usikkert, hvad nichen har været anvendt til, men med det kraftigt fundament må den have tilhørt en konstruktion, der har fortsat i etagen ovenover. Det er derfor ikke så sandsynligt, at der er tale om et skab eller lignende. Det kunne måske være en ovn-/skorstenskonstruktion, men der er ingen spor af ildpåvirkning i form af sod eller lignende på den indvendige puds, og det synes derfor udelukket. Det bedste bud i øjeblikket er derfor, at der måske er tale om en latrin. Fra mange herregårde kendes murede latriner, der sidder som skakter på husene og kan benyttes fra de forskellige etager og tømmes i kælderen. Der er så vidt vides ingen eksempler på latriner med indvendig udtømmning i middelalderlige byhuse i Danmark, så tolkningen må foreløbigt stå åben.



Teglmuren i den vestlige side af kælderen. Fjernest den ældste og mest spinkle del af muren og nærmest den yngre del med niche/latrin.



Den murede niche i kælderns vestmur. Nichen er kalket indvendigt og i midten anes de store fundamentssten. Måske er det bunden af en latrinskakt, som har fortsat i de øvre stokværker.

Kælderen har en størrelse på ca. 4,5x5,5 m, hvilket giver et areal på knapt 25 m². Den har som nævnt været delt i to rum af en skillevæg. Måske har der været indgang til kælderen gennem en dør mod øst. Det kunne fundamentet i alt fald tyde på. Kælderen er bygget på/ind i en naturlig skrænt, og der har måske kun været nogle få trin ned her.

Hvordan huset i øvrigt har set ud, kan vi kun sige ganske lidt om. Der er intet bevaret af det, og der var heller ikke jordlag, som hørte til huset. Der er med stor sandsynlighed tale om et stenhus, for et bindingsværkshus ville ikke behøve et så kraftigt fundament. Også den store mængde tegl og mørtel i nedbrydningslagene understøtter denne antagelse. Husets størrelse og orientering kendes ikke. Man kan måske forestille sig, at husets øvre stokværk har fortsat længere mod vest end kælderen og på grund af terrænet er kommet til at ligge i gadeniveau mod vest (mod Riddergade) og har antaget karakter af en 1. etage imod øst, eller måske at huset har ligget langs med skrænten og således formentlig tilbagetrukket fra vejen. Men det er kun gisninger. Der er ikke mange genstandsfund fra kælderen, som kan hjælpe med en datering, men huset er formentlig opført i 1200- eller snarere 1300-tallet og nedrevet måske omkring 1600. Disse dateringer er dog usikre.

Der har med stor sandsynlighed været tale om et beboelseshus, især hvis nichen virkelig er en muret latrin. Der er heller ingen produktionssaffald, der tyder på et værksted. Og der kan være tale om et ganske fornemt hus, idet det ikke var enhver, der kunne bygge et stenhus i 1300-tallet. Lidt vest for huset ligger resterne af en kirke, som, man mener, er Sct. Drottens kirke, og måske kan det tilsyneladende ellers ret ensomt beliggende stenhus kan have forbindelse med denne kirke eventuelt som præste- eller kannikbolig?

Affaldsgruber

Området var præget af et stort antal større og mindre gruber, altså huller, fyldt med affald. I alt registrerede vi 53 gruber, og af dem udvalgte vi 38, som vi kiggede nærmere på. Det kan virke mærkeligt, at interessere sig så meget for affald, men i mange tilfælde, er det de eneste materielle levn, der er tilbage. Desuden fortæller affaldet ganske meget om det dagligliv, der ikke giver sig meget til kende i eksempelvis skriftlige kilder. Det er naturligvis ikke alle former for affald, der lader sig registrere, men man kan især finde eksempelvis keramik, altså køkken- og bordtøj, metalgenstande og byggemateriale i form af eksempelvis lerklining og tegl. Hvis bevaringsforholdene er særligt gunstige, kan man være heldig også at finde organisk materiale som træ, læder, tekstil, men det var desværre ikke muligt her.

Hvis man skal kunne bearbejde fundmaterialet fra gruberne statistisk, skal man være sikker på, at alle genstande i grubefyldet blev samlet ind. Derfor blev jorden soldet i det roterende vandsold, hvor man putter jorden ind i den ene ende og får alt det ud i den anden ende, som ikke kunne skylles igennem det finmaskede net. Imellem sten, tegl og andet kan man så samle de skyllede genstande fra.



Jorden soldes i vandsoldet, og man kan derefter lede efter genstande mellem småsten og grus. Det er en spændende, men også noget våd og mudret opgave.

For at få et klarere billede af, hvad gruberne indeholder, tog vi naturvidenskaben til hjælp. Der blev taget prøver af jorden til fosfatanalyse, der kan sige noget om indholdet af eksempelvis husdyrgødning, og til arkæobotanisk analyse, som kan vise, hvilke plantetyper (frø, pollen og andet), som har været i affaldet.

Fosfatanalyserne viser et usædvanligt højt indhold af fosfat. Det må altså være meget fosfatholdigt affald, der er deponeret, som eksempelvis gødning, slagteaffald og lignende. De arkæobotaniske prøver viser også, at der i høj grad er tale om husholdningsaffald. Der er i flere tilfælde fundet brændt materiale, som nok stammer fra rengøringen af en ovn eller et ildsted. Der er også fiskeskæl og fiskeben samt korn, som må stamme fra madlavningen. I enkelte tilfælde er fundet slagter, hammerskæl og brændt ler, som må stamme fra bearbejdning af jern, og altså er udtryk for en egentlig værkstedsproduktion.

Hvorfor man har gravet disse mange huller, kan vi ikke sige med sikkerhed. Der kan være tale om råstofhuller, som man har gravet for at få fat i undergrundssand og -ler, som man eksempelvis har anvendt til lerklining. De efterladte huller har så været et glimrende sted at deponere husholdningsaffald og i enkelte tilfælde mere værkstedsrelateret affald. Det er temmelig store mængder affald, der er tilført området, og det kan også overvejes, om man har brugt stedet til at fremstille næringsholdig kompost, som man så har kunnet hente til æblegårde og køkkenhaver.

Grubernes dateringer spænder vidt fra de ældste fra 1100-tallet til eftermiddelalderlige gruber. Tyngdepunktet ser dog ud til at ligge i 12- og 1300-tallet, hvortil de fleste gruber kan dateres. Derudover er en del gruber dateret til 1500-tallet eller senere.

Gruberne fremstår som mørke pletter mod den lysere undergrund. På billedet ses en grube, hvor



halvdelen er gravet væk, så man kan se nedgravningens form. Den del af fyldet, der er gravet væk blev soldet. Denne grube indeholdt store mængder af brændt lerklining, som på billedet fremstår som røde pletter. Derudover blev der i solden fundet keramik og metalgenstande, blandt andet et spænde, og et stykke af en kværnsten af granatglimmerskiffer. Genstandene daterer gruben til 1200-tallet. Den brændte lerklining antyder, at der er tale om et

brændt hus, og måske har man gravet hullet for at skaffe materiale til reparationer? Det kan vi dog kun gisne om.

Fyldte erosionskløfter

Det undersøgte område afgrænses mod nord og syd af to erosionskløfter. De kunne muligvis allerede i middelalderen have udgjort et skel, således at området imellem dem har været én matrikel eller ét ejerskabsområde. De to kløfter var fyldt op med muld og forskelligt materiale, og da de var op mod to meter dybe, gravede vi et snit igennem dem med rendegraveren. Der kunne vi se, at de indeholdt en del genstandsfund, som kan hjælpe os til at datere opfyldningen.

I den sydlige kløft, som løb langs feltgrænsen ned mod kollegiebygningen, blev blandt andet fundet hvæssesten, kværnsten, en tenvægt af ler, fragmenter af benkamme, glasperler samt et stort antal metalgenstande som beslag, spænder, en nål, en nøgle og en saks. Der blev også fundet en del keramik, hvoraf noget er importeret fra Rhin-egnene, Flandern og Nordfrankrig, samt både porcelæn og fajance. Dateringen af de forskellige genstande var meget spredt og lå fra 11-1200-tallet til op i 1800-tallet. Det tyder på, at kløften er fyldt op ret sent. Det kunne underbygge, at den har fungeret som en form for skel. I hvert fald har den ikke været i vejen, og har fået lov at ligge.

Den nordlige kløft var fylden tilsyneladende mere ensartet. For at se, om der var forskel, som vi ikke kunne se med det blotte øje, gravede vi et 1x1 m stort snit ind i fylden. Her samlede vi fundene i 10 cm tykke vandrette lag. Fundsammensætningen her viste, at der var tydelig forskel på keramikken i de øverste lag og i de nederste lag. Det tolker vi således, at denne kløft ikke er fyldt op på én gang, men har stået åben gennem lang tid og er blevet langsomt fyldt op. Måske er opfyldningen startet i starten af 1200-tallet og fortsat op i 14-1500-tallet. Det var ingen nyere tids fund, som der var i den sydlige kløft.

Affald fra brændt hus

I den nordligste del af feltet blev fundet spor, som lignede et brændt hus. Efter nærmere undersøgelser kunne vi se, at det godt nok var materiale fra et brændt hus, men at huset ikke havde stået her, og der var tale om affald fra en brandtomt. Det gjorde dog ikke lagene uinteressante, for man kunne forvente at finde genstandsfund fra samme husholdning, som var brændt med huset. Affaldet bestod af mange lag. Det indeholdt meget trækul og mindre stykker af forkullet træ, aske og en stor mængde brændt lerklining. Det, vi havde tolket som et brændt hus, var forkullede planker, som fremstod som et hjørne. Da vi fik afdækket plankerne, var de op mod 30 cm brede og 40 cm lange.



Affaldet fra et brændt hus, som det fremstod i overfladen. De forkullede planker ses som sorte striber.



De forkullede planker, efter at de er gravet frem. De ligger pænt side om side.

Som vi havde regnet med, var der mange genstandsfund i det brændte husaffald. Den største fundgruppe udgjorde keramikken. Det var især gråbrændte skår, og nogle af dem var dekoreret med indridsede bølgelinier deriblandt en stor del af et kuglekar. Der var også en del af en rand fra en skål med påsat liste og fingerindtryk og bølgeliniedekoration på oversiden. Den gråbrændte keramik er

især brugt til madlavning. Der er også fundet skår af rødbrændt keramik med blyglasur. Kander af denne keramiktype er meget almindelig i højmiddelalderen, og rødbrændt keramik bruges især til bordtøj. Det samme gælder for et skår af hvidt godt med rødgersdekoration og blyglasur, såkaldt Rød Rouen, som er produceret i Nordfrankrig.

Udover keramikken er der fundet en del metalgenstande i det brændte lag. Og der var også andre spor af husholdningsaktiviteter i form af en tenvægt, en hvæssesten og et stykke af en kværnsten af granatglimmerskiffer. En fin glasperle med guldfolie kommer også herfra. Fundene fra udsmidslagene giver en datering i 1300-tallet. Det står som nævnt klart, at det ikke er selve det brændte hus, men affaldet fra det, vi har fat i. Men det er også klart, at huset må have stået ganske tæt på – måske lige uden for udgravningsfeltet. De forkullede planker og de øvrige rester ville have været meget mere smadret, hvis man havde transporteret dem over et længere stykke og eventuelt havde læsset det på en vogn. Selve huset kan man kun sige lidt om. Det har nok været et bindingsværkshus – det har i hvert fald haft lerklinede vægge. Vi har ikke fundet tagtegl blandt affaldet, så det har nok haft stråtag. Det har ud fra genstandsfundene at dømmes været et beboelseshus. De forkullede planker kan måske være rester af en dør eller port, men det er vanskeligt at sige, da der er så lidt bevaret.

Fund

Den største fundgruppe udgøres af keramikken. Keramik har været anvendt til madlavning og bordtøj, og den største del er fremstillet i Danmark – formentlig i lokalområdet, men der er også eksempler på skår, der er importeret fra udlandet. Disse forekommer dog i så små mængder, at der må have været tale om rariteter. Måske souvenirs i højere grad en organiseret import.

På billedet ses eksempler på den hjemlige gråbrændte keramik. Den har især været brugt til kar til



Hjemlig keramik fra 12-1300-tallet. Skårene stammer formentlig fra kogekar.

madlavning, oftest som kuglekar, men også nogle gange med flad bund. Nogle kar er dekoreret med indridsede bølgelinier eller anden form for dekoration. Der er også fundet skår fra store skåle med påsat dekoration, som er typiske for det midt- og østjyske område. Den afbildede keramik stammer fra 12- og 1300-tallet. Der er også fremstillet rødbrændt og glaseret keramik i Danmark fra 1200-tallet og frem.

Denne keramiktype kan ikke tåle opvarmning, og har derfor udelukkende været

anvendt til bordtøj, for eksempel kander. I hele Nordeuropa begynder man i 1200-tallet at fremstille glaserede kander med forskellige dekorationer, og det er blandt andet eksempler på sådanne kander, der ses blandt den importerede keramik fra Søhuset. Der er fundet skår fra den normanniske by Rouen, fra det belgiske Andenne og fra Flandern, som alle stammer fra 12-1300-tallet. Desuden er skår af stentøj fra Rhinområdet i omegnen af Köln, som dateres til 1300-tallet og senere.



Importeret keramik fra Rhinområdet, Belgien og det vestlige Flandern. Fra 12-1300-tallet.

Den næststørste fundgruppe er genstande af metal, og her er langt de fleste af jern. En stor del er større eller mindre fragmenter, hvor man ikke med sikkerhed kan sige, hvad det er, men der er også en del genstande, som kan bestemmes. Der er genstande, som stammer fra huse, eksempelvis flere dørstabler, nøgler, dele af låse, et nøglehulsbeslag, samt en mulig lyseholder og en mulig hasp. Der er også eksempler på forskellige former for værktøj, fx et skebor, syle og knive. Endelig skal nævnes en isbrod og hesteskosøm. Der er kun fundet få genstande af bly, blandt andet en tenvægt og et netsynk. Blandt kobber/bronzegenstandene ses især små spænder og beslag, men der er også fundet en og muligvis to pincetter.

Nedenfor ses eksempler på nogle af de genstande, som blev fundet ved Søhuset.



Her ses øverst til venstre to tenvægte. Den store er af brændt ler, og den lille er af bly. De har været brugt, når man spinder med en håndten. Øverst til højre ses en knappenål i bronze og en bøjet pincet også i en kobberlegering. Nederst ses en ret fin benkam, som er sat sammen med bronzenitter. Kamme af denne type er tidligere fundet i Viborg og flere andre steder og dateres til 1000-tallet.



Blandt bengenstandene var to små terninger, som blev fundet i samme lag i opfyldningen af den ene erosionskløft. Genstanden øverst til venstre på billedet er et benskaf til en kniv. De to nederste genstande er islæggere, som er datidens form for skøjter. De er fremstillet af mellemfodsknogler fra køer, og de er helt flade og blankslidte på den ene side. Nogle gange er der boret huller til snore, så man har kunnet fastgøre dem til fødderne. Andre gange har man placeret foden på den og staget sig frem.. Det har været en god måde at komme frem på den isdækkede sø. At det også har været brugt til underholdning ses af, at den ene islægger er ret lille, og kun kan have passet til en barnefod.

På billedet til højre kan man se nogle af de perler, der blev fundet i udgravningen. De fleste perler, vi fandt, var af glas.

Nogle var af farvet glas som den lille gule perle nederst til venstre, mens andre var klare. Perlen nederst til højre er af klart glas, men har derudover et tyndt lag af guldfolie som dekoration. Udover glasperlerne fandt vi en firkantet perle af træ. Den ses øverst til højre på billedet. Den røde perle øverst til venstre er af rav, men det var den eneste ravperle, vi fandt.



En af de genstandstyper, som er mest uforgængelige, og som man derfor finder ret ofte er genstande af sten. På billedet ses til venstre to fragmenter af kværnsten af granatglimmerskifer, som formentlig er importeret fra Norge. Kværnsten blev anvendt i husholdningen til at male mel, og man finder dem i de fleste middelalderudgravninger, om end de næsten altid er fragmenterede. Til højre på billedet ses flere eksempler på hvæssten, som vi også fandt en del af ved Søhuset. De kan være fremstillet af forskellige stentyper, men er ofte af skifer fra eksempelvis Eidsborg i Norge. Mange af dem har tydelige spor efter den kniv eller det redskab, der er blevet hvæstet mod stenen.

Søhuset i et lokalt perspektiv

Inden udgravningen ved Søhuset vidste vi meget lidt om, hvordan dette område har set ud i middelalderen. En tidligere undersøgelse havde påvist aktivitet i form af affaldsgruber fra forskellige perioder af middelalderen, og ganske tæt på området, lige på den anden side af Lille Sct. Mikkels Gade, har man udgravet dele af en nedlagt kirke og kirkegård. På historiske kort og i skriftlige kilder ser dette område ud til at have været ubebygget. Den nord-sydgående hovedfærdselsåre gennem byen må have gået langs (eller ganske tæt på) det udgravede område, og man kunne måske have forestillet sig, at den gik igennem vores felt. Det fandt vi dog ingen spor efter.

Ser man kronologisk på det udgravede område og dets anvendelse, ændres brugen tilsyneladende gennem tiden. I 11-1200-tallet blev der gravet en masse affaldsgruber – måske råstofhuller, der efterfølgende er fyldt op med det affald, man alligevel skulle af med. Der er for størstedelen tale om husholdningsaffald, og kun i enkelte tilfælde om værkstedsaffald, men der er ingen huse, der kan henføres til denne ældste grubeaktivitet. De kan naturligvis sagtens have ligget lige uden for det udgravede område, men der synes stadig at have været tale om en ret bevidst affaldshåndtering, hvor man har deponeret sit husholdningsaffald på et ubenyttet/ekstensivt benyttet område i udkannten af byen. Analyser af fyld fra gruberne viser, at indholdet af fosfat i jorden er ganske usædvanligt højt. Fosfat kommer eksempelvis fra fækalier og knogler og andet affald. Den fosfatholdige jord har kunnet anvendes til gødning, og måske kan man forestille sig, at der på området er foregået en slags kompostfremstilling. Så kunne man måske grave sit affald ned og afhente kompost til køkken- og æblehave. Man ved, at der har ligget haver på skrænterne i senmiddelalderen.

I 1300-tallet ser det ud som om, at området ændrer brug. Der bliver bygget et hus, hvoraf vi har fundet rester af en stenkælder med mulig latrinskakt. Formentlig har huset ligget der i resten af middelalderen og er måske revet ned omkring 1600. Der er kun få gruber i området, som tilsyneladende er samtidige med huset, og der er ingen andre bebyggelsesspor.

Kun ca. 20 m fra kælderen er der, som nævnt tidligere, udgravet fundamentet til en nedlagt kirke med kirkegård (muligvis Sct. Drotten/Trinitatis). Derfor kan det tænkes, at huset kan have tilknytning til kirken, måske som kannikbolig. Særligt det, at huset ligger i et område, hvor man åbenbart ellers ikke har villet bygge, og som dermed formodes ikke at være særligt attraktivt, tyder i den retning. Der har formentlig ikke været plads til at bygge på de øvrige sider af kirken, for på den side af vejen har bebyggelsen været meget mere intensiv, og man kan derfor i mangel af bedre have valgt at bygge på det besværlige sted på skrænten ned mod søen. Et andet element, der tyder på, at huset kan have forbindelse med kirken, er det, at der overhovedet er tale om en stenkælder med den indbyggede latrinskakt. Dette er et træk, som må betragtes som fornemt i 1300-tallets

byggeri, som man nok nærmere ville forvente at finde i den middelalderlige bykerne end i udkanten, og som helt almindelige Viborg-borgere på dette tidspunkt ikke har kunnet bекoste. Men kirkenes folk er nogle af de få, som har haft mulighed for sådan et byggeri. Vi ved ikke præcist, hvornår kirken er nedlagt, men den har i hvert fald eksisteret i 1524-26, hvor kirken nævnes i en skriftlig kilde. Men det er ikke usandsynligt, at kirken og huset er opgivet nogenlunde samtidigt.



På planen kan man se, hvordan kirken og kælderens ligger ganske tæt på hinanden. Den røde markering er et rekonstruktionsforslag, for her løber bygningen ud under Ll. Sct. Mikkel's Gade, og vi kender ikke det præcise udseende. De blå linier er højdekurver, og hvor linierne ligger tæt stiger eller falder terrænet meget. Selv om det er de nutidige niveauer, der er markeret, har tendensen været det samme i middelalderen, og det er tydeligt, at der er stor niveauforskel fra kirken til huset.

Udover huset har senmiddelalderen givet sig udtryk i enkelte gruber, samt i opfyldningen af især den sydlige slugt. Opfyldningen af den nordlige slugt er tilsyneladende sket gradvist gennem og efter middelalderen. Dette er måske sket for, ud over at komme af med affaldet, at jævne niveauet ud, og gøre området mere anvendeligt.

I moderne tid er sket store jordarbejder på området, og det har uden tvivl slettet mange arkæologiske spor på stedet. Dette forbehold ændrer dog ikke den overordnede konklusion. Dette område er et udkantsområde i forhold til middelalderbyen, som man har brugt til råstofgravning og til affaldsdeponi og måske også til fremstilling af kompost.

Tak til Viborg Amt for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Relevant litteratur

Krongaard Kristensen, Hans: Middelalderbyen Viborg. 1987.

Krongaard Kristensen, Hans: Keramiklagfølge ved Viborg Sønderlø , Hikuin 8, s. 105-114. 1982.

Hjermind et. al.: Viborg Sønderlø 1000-1300. Byarkæologiske undersøgelser 1981 og 1984-85. 1998

Diverse oplysninger:

Viborg Stiftsmuseums j. nr.:	VSM 765G
Lokalitet:	Matrikel nr. 325
Sogn, herred og amt:	Viborg sogn, Nørlyng herred, Viborg amt
Dansk Kulturhistorisk Centralregister:	130815-308
Kulturarvsstyrelsens j. nr.:	2003-2122-0511
Byherre:	Viborg amt
Areal:	Ca. 750 m ²
Rendegravemaskine fra:	Entreprenør Birger Larsen, Viborg
Deltagere i udgravningen:	Museumsinspektør Jesper Hjermind Middelalderarkæolog Marianne Greve Iversen Arkæologistuderende Mikael Manøe Bjerregaard Arkæologistuderende Maria Rasmussen Arkæologistuderende Jonas Secher Schmidt Arkæologistuderende Christa Vejlstrup

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af byherre.

Om bygherrerapporter

Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. Ældre numre kan købes for 20 kr. (medmindre andet er anført) ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
3. Brokbakken – en samlingsplads(?) fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. Under udarbejdelse.
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreasen. 2005
7. Krogen, Aidt. Under udarbejdelse.
8. Højvangen, Ørum. Under udarbejdelse
9. Stenshede – en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006
10. Ørum Sportsplads – et aktivitetsområde fra ældre jernalder. Mikael H. Nielsen. 2005
11. Sundstrup Øst – en boplads fra yngre stenalder. Mikkel Kielsen. 2006
12. Ettrupvej, Fjelsø – to aktivitetsområder fra bronzealder eller jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2006
13. Løvel Syd. Bebyggelsesspor fra yngre bronzealder og ældre germansk jernalder. Under udarbejdelse.
14. Skaldehøj og Arildsvej, Viborg. To bopladser fra førromersk jernalder. Under udarbejdelse
15. Liseborg, Viborg. Et forsvarsværk fra tidlig førromersk jernalder. Under udarbejdelse.
16. Lindum syd – langhus fra middelalderen. Jesper Hjermand. 2006
17. Søhuset, Viborg. På kanten af middelalderbyen. Marianne Greve Iversen. 2007
18. Formyrevej SØ
19. Tindbækvej 25. Gravhøj fra enkeltgravskultur.
20. Den katolske kirke. Leoni Gade 12. Garry Michael Keys 2007

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

Hvornår?

ude

hjemme

18



Gengivet med tilladelse fra tidsskriftet SKALK